

ANGMAGSSÆTTEN

Af dr. phil. *Paul M. Hansen*

Angmagssætten er vel nok den nyttefisk, der har den største betydning i grønlandske farvande. Man har kaldt den grønlændernes daglige brød, og i gamle dage var denne betegnelse ikke helt urimelig, idet man om vinteren i perioder med sløj fangst klarede sig med de forråd af tørret angmagssæt, som man havde skaffet sig det foregående forår. Det var dog ikke alene i sådanne perioder, at man spiste tørret angmagssæt. De velsmagende og nærende småfisk dannede ofte et væsentligt tilskud til den daglige ernæring og erstattede på en måde det alt for dyre og ernæringsmæssigt langt mindre værdifulde rugbrød. I vore dage har dog angmagssætten ikke den samme betydning for grønlændernes ernæring særlig ikke i byerne, hvor europæiske levevaner mere og mere har fået indpas.

Langt den største betydning har dog angmagssætten som vigtigste næringskilde for sågodt som alle nyttefisk, sæler og hvaler.

Lad os se lidt nærmere på denne lille værdifulde fisk. Allerstørst navnet. Når man her kalder den angmagssæt, er det en sproglig uhyrlighed. Dens virkelige grønlandske navn er angmagssaq, i flertal angmagssat. Blandt danske i Grønland bliver den dog altid kaldt angmagssæt, i flertal angmagssætter, en fordanskning af dens rigtige grønlandske navn. Dens norske navn, lodden, hentyder ligesom dens latinske, *Mallotus villosus* (villosus betyder håret), til hannens ejendommelige udseende i yngletiden. I den periode har den langs kroppen fire rækker af ejendommelige, omdannede skæl, der ligner ganske korte, tykke, bløde hår eller papiller. De to rækker ligger på begge sider af ryggen, så at denne bliver meget bred. De to andre findes på begge sider af bugen. Udenfor yngletiden har hannen ikke disse prydelser, men er glat ligesom hunnen, fra hvilken den dog let kan adskilles ved sin større kraftige gatfinne. Flygtigt betragtet ligner angmagssætten en lille sild. I modsætning til silden er dens skæl meget små og ligger fast indlejrede i huden. Den ganske lille fedtfinne, der sidder bag rygfinnen, viser, at angmagssætten hører til laksefiskene. Den fuldvoksne angmagssæt bliver kun 15–20 cm lang.

I yngletiden, der falder til lidt forskellig tid ved de forskellige lokaliteter, oftest dog i maj og begyndelsen af juni, samles angmagssætterne i store stimer og søger ind mod stranden. Dette er et storslået naturfænomen. Overalt langs stranden ser det ud, som vandet koger af alle de tusinder af sprællende småfisk, undertiden springer de helt op

på stranden, hvor de snart dør og tjener som føde for ravne og ræve. Det er ejendommeligt, at hunnerne ofte forekommer i langt ringere antal end hannerne i gydestimerne henimod gydetidens ophør. Det kommer af, at hunnernes æg modnes tidligt og næsten samtidigt. I de første dage af gydningen kommer derfor mange hunner til stranden. De har hele bughulen stopfuld af æg, der aflægges i løbet af kort tid og straks befrugtes af hannerne. Man ser ofte to hanner klemme en hun imellem sig, som om de vil trykke æggene ud af den. Æggene, der er små og klare, klæber fast på tang og sten. Så snart hunnerne har aflagt rognen, forsvinder de, medens hannerne, der dels modnes senere og og dels udtømmer sæden i en længere periode, igennem længere tid herefter kommer til stranden. Kun ganske enkelte hunner, der er modnede senere, kan findes i disse stimer. Hannerne samles i tætte klynger om disse hunner. Umiddelbart efter gydningen ser angmagssætterne meget medtagne ud. Mange svømmer matte og medtagne om i overfladen med store sår og er stærkt angrebet af skimmelsvampe.

Finder gydningen sted i vige og indelukkede farvande uden stærk strøm kan døde, mere eller mindre opløste angmagssætter danne tykke lag på bunden, hvad jeg ofte har iagttaget ved at trække vod på sådanne lokaliteter. De allerfleste angmagssætter, der ikke falder som bytte for fjender som sæler, rovfisk eller fugle, dør kort efter gydningen. Denne antagelse støttes ved undersøgelse af alderen af de fisk, der findes i gydestimerne. Alderen bestemmes meget let på ørestenene, der findes i hovedet på hver side af hjernen. Ved at udtage dem og lægge dem i kort tid i en klarende vædske som glycerin eller xylol og derpå betragte dem ved en forstørrelse på ca. 20-30 gange, ses ganske tydeligt en ringstruktur. Brede hvide sommerringe og smalle mørke vinterringe ligger koncentrisk og er lette at tælle.

Ved aldersbestemmelserne finder man, at de yngste angmagssætter i gydestimerne er tre år gamle, medens de ældste er seks år. De yngste udgør dog kun mellem 5 og 15%, og de ældste mellem 5 og 7%. Fire- og femårige udgør henholdsvis mellem 48 og 69% og mellem 15 og 45%. De allerfleste gydende angmagssætter er altså fire og fem år gamle og kun ganske få bliver seks år. I forhold til mange andre fisk i nordlige farvande bliver angmagssætten ikke ret gammel. Torsken kan blive mere end tyve år, helleflynderen endnu ældre, og fjeldørreden kan blive op mod tyve år gammel.

De spæde unger, der klækkes af æggene, er lange, tynde og helt glasklare. De ligner meget de spæde unger af sild. Efter eet års forløb er de 40-55 mm lange og stadig glasklare. De forekommer ofte i stimer i overfladen nær kysten. I toårsalderen er de ca. 10 cm lange og ligner da de voksne angmagssætter mere. De begynder så småt at blive sølvskinnende, men er endnu delvis gennemsigtige. Som omtalt kan en del af dem i treårsalderen deltage i gydningen.

Det er nævnt, at angmagssætten har en meget stor betydning for grønlanderne. I forårstiden, når angmagssætten kommer til land for at gyde, foretager grønlanderne rej-

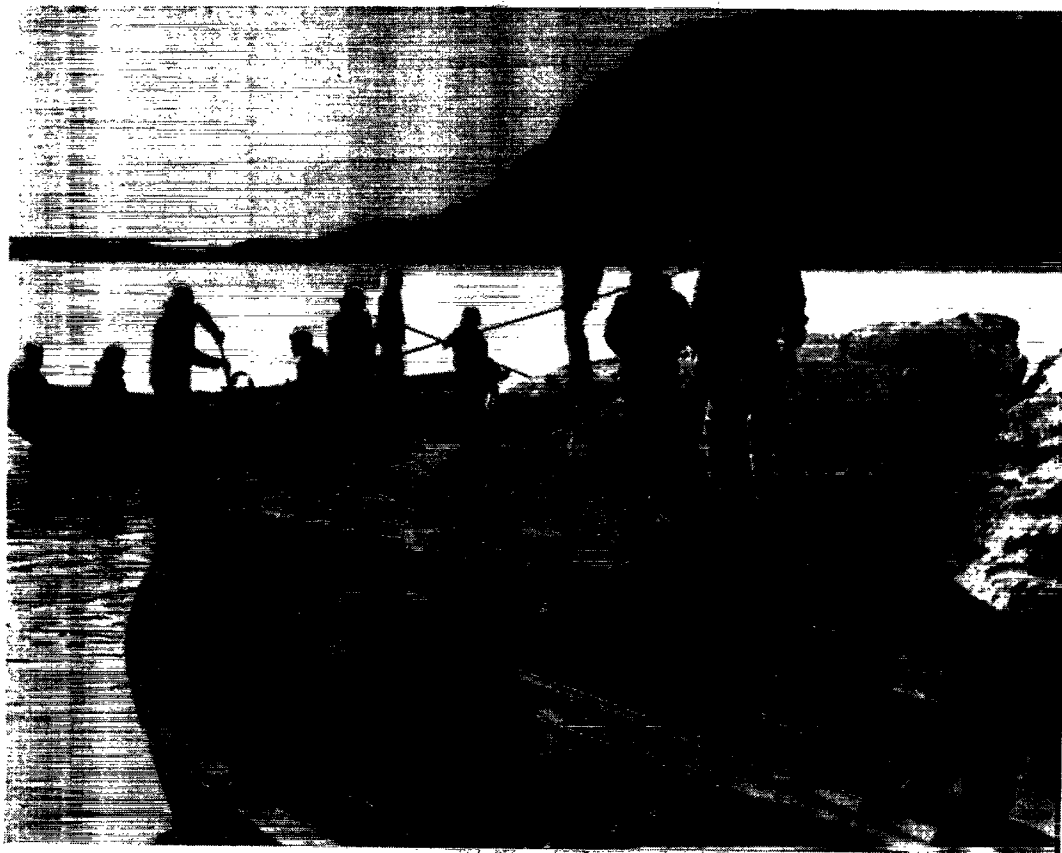

Foto: J. N. Nielsen

Angmagssætfangsten foregår altid nær kysten, hvor fisken tages mellem båden og klipperne. Angmagssætstimerne bølger frem og tilbage; det gælder kun om at afvente det rigtige øjeblik for at få ketsjeren fyldt til randen.

ser til stederne, hvor gydningen foregår, og ligger i telt der. Angmagssætterne øses op ved hjælp af ketsjere eller tages med små landdragningsvod. Hele familien hjælper til med at sprede fisken på de nøgne glatte fjeldsider og vende dem hyppigt for at få dem rigtigt tørrede, hvorpå de stoppes i sække. Falder det ind med regn og fugtigt vejr, kan fisken ikke tørres, men mugner, og hele fiskeriet er da mislykket.

Da den varme periode satte ind i midten af tyverne, begyndte angmagssætterne at indfinde sig meget uregelmæssigt ved mange af de fangstpladser, hvor de tidligere var kommet til stranden næsten på dato. I 1926 traf jeg flere grønlandere i Godthåb distrikt, der var på vej hjem efter forgæves at have ligget i telt ved tidligere sikre fiskepladser. Angmagssætterne havde ikke vist sig, og de havde ikke bjerget så meget som en sæk angmagssætter til vinteren. Også i andre distrikter hændte det, at angmagssætterne var uregelmæssige i deres forekomster. Det er muligt, at de i mange tilfælde ikke kom ind til stranden på grund af, at vandet her var for varmt og i stedet gød på noget dybere

Angmagssætfangsten hørte i gamle dage til sommerens helt store begivenhed, hvor befolkningen samlede sig i telte ved de gode fangstpladser, og alle deltog i fangsten, der bragtes op på klipperne til tørring. Foto: J.N. Nielsen

vand. I Julianehåb syddistrikt fortalte man mig, at man havde iagttaget, at en sæl, efter at være skudt, var sunket og senere kommet op til overfladen helt besat med angmagssætæg. Dette kunne tyde på, at angmagssætterne havde gydt på dybere vand.

Efterhånden forekom angmagssætten længere og længere mod nord. I midten af trediverne viste den sig talrigt helt oppe i Upernavik distrikt, hvor befolkningen aldrig havde set den før, og i midten af fyrrerne forekom den endnu talrigere i dette distrikt og kunne ved Ikamiut øses op med ketsjere i store mængder. Endog i Thule distrikt blev den fundet. I islandske farvande indtraf et lignende fænomen, idet angmagssætterne forsvandt ved sydkysten, medens de ved nordkysten viste sig i større mængder.

Udenfor yngletiden ser man ikke meget til angmagssætten, udover at man kan finde den i maver af torsk og andre fisk samt i sæler. Antagelig forekommer de i småstimer på dybere vand. Hen på efteråret kan man undertiden finde den nær stranden i større stimer. Der er i dette tilfælde ikke tale om gydestimerne, og det er heller ikke regelmæs-

Foto: J. N. Nielsen

*Fangsten spredes ud over klipperne til soltørring
og fyldes derefter i sække som værdifuld vinterproviant til både mennesker og hunde.*

sigt, at denne begivenhed indtræffer. Angmagssætterne er på denne årstid langt federe end i forårstiden. Foruden som menneskeføde anvendes tørret angmagssæt i stor udstrækning som hundefoder. I frisk tilstand er den anvendelig som agn på langliner ved hellefisk- og torskefiskeri. Desværre er den meget lidt holdbar, så den ved kort tids lagring bliver blød i kødet og derfor ikke kan hænge på krogene. Man har i Grønland forsøgt at opbevare den i frossen tilstand, men ved optøning har den været så blød, at den har været uanvendelig.

Som fødeemne for mange grønlandske nyttedyr er angmagssætten af allerstørste betydning. Trækket af grønlandssæler finder netop sted i den tid, angmagssætterne samles i gydestimer. Sælerne er sultne og magre efter yngle- og fældetidens lange faste, og når de fra Newfoundland kommer til de grønlandske kyst- og fjordområder, kaster de sig med stor begærlighed over de store angmagssætstimer. Man ser i den tid store flokke af sæler, der ofte i den vildeste jagtiver springer helt op over vandets overflade. I den tid finder man i skudte sæler mavesækken fuld af angmagssætter. Også om vinteren finder man ofte mange angmagssætter i sælmaver, så det er givet, at angmagssætter året rundt er sælernes vigtigste føde. Også hvaler som våghvaler, hvidfisk og marsvin tager store mængder af angmagssætter.

For de fleste arter af nyttefisk spiller angmagssætten en stor rolle som fødeemne. For torskens vedkommende kan man sige, at den er et af de vigtigste fødeemner særlig i fjord- og kystområdet.

Torskens forfølgelse af angmagssætstimerne i forårstiden er et interessant skuespil at overvære. I en stille lys forårsnat i en grønlandsk fjord, kan man opleve dette storslåede fænomen. Den spejlblanke overflade brydes pludseligt af tusinder af små sølvskinnende fisk, der i forbløffende hastig flugt søger at undslippe forfølgerne, en stime store torsk, der ligesom søger at omringe stimen. Ofte springer de højt op over vandoverfladen og lander igen med tunge plask. Så kan pludseligt hele sceneriet forsvinde igen under vandet, der bliver roligt som før; men forfølgelsen fortsættes under vandet, og kort efter går den vilde jagt i overfladen igen i nogen afstand fra, hvor man sidst iagttog den. Når land jager torsken ofte en hel del angmagssætter op på stranden, hvor de i løbet af kort tid spræller sig til døde. Et forår, da undersøgelsesfartøjet kom ind til Kapisigdlit i Godthåbsfjorden, var grønlænderne flyttet ud på en ø for at fange angmagssætter. Angmagssætterne stod tæt i stranden, så det så ud som vandet kogte, og en del grønlændere, både voksne og børn, var i fuld gang med ketsjerne. En gammel kone var særlig ivrig, dog ikke så meget i at øse angmagssæt som i at fange torsk. Med sin ketsjer fangede hun den ene store torsk efter den anden. Vi satte et stort vod udenom angmagssætstimen, og i løbet af få minutter var voddet stopfuldt, ikke alene af angmagssætter, men også af henved hundrede store torsk, der var stopfulde af angmagssætter.

Ude på bankerne i Davisstrædet kan man også finde angmagssætter i torskens mave, dog særlig nær land. Her er der en anden fisk, der har meget stor betydning som torskenæring, nemlig tobisen, der i juli-august forekommer i store stimer og ivrigt jages af torsken. I den periode findes torsken oppe nær overfladen, og lader sig lettest tage på håndsnøre, medens trawl og langliner, der sættes ved bunden, kun giver ringe fangster.

Selvom torsken vel nok er den fisk, der tager den største mængde angmagssætter, er der dog også andre fisk såsom hellefisk, rødfisk og fjeldørred, der gør stærkt indhug på angmagssætstimerne. I maver af fjeldørreder har jeg talt helt op til 35 store angmagssætter. Det vil af det foregående forstås, at angmagssætten er en meget nyttig om ikke den nyttigste fisk i grønlandske farvande, særlig i betragtning af dens betydning som fødeemne for fangst dyr og fisk.

For mennesket er dens direkte betydning, som tidligere omtalt, vistnok knap så stor som i gammel tid, da rugbrød og andre europæiske fødemidler ikke var daglig kost for grønlænderne i samme udstrækning som nu.

Efterhånden som landets industrialisering skrider frem og fiskemelsfabrikker oprettes, vil der sikkert blive brug for angmagssætter til fiskemelsfremstilling. Skade at angmagssætter kun lader sig fiske i store mængder i en forholdsvis kort periode tidligt på året.